

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 658.114.3:005.523

Пойда-Носик Н.Н.,
*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і банківської справи,
Ужгородський національний університет*

ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ

FACTORS PROVIDING FINANCIAL SECURITY OF JOINT STOCK COMPANIES

Розглянуто теоретичні аспекти сутності понять «чинник», «фактор», «детермінант» та залежно від впливу на фінансову безпеку суб'єктів господарювання виділено поняття «чинники забезпечення безпеки» і «деструктивні чинники». Здійснено систематизацію чинників забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств залежно від сфер їх прояву та рівнів безпеки.

Ключові слова: чинник, фактор, детермінант, фінансова безпека, акціонерні товариства, чинники забезпечення безпеки, рівні безпеки.

Рассмотрены теоретические аспекты сущности понятий «фактор», «детерминант» и в зависимости от влияния на финансовую безопасность субъектов хозяйствования выделено понятие «Факторы обеспечения безопасности» и «деструктивные факторы». Проведена систематизация факторов обеспечения финансовой безопасности акционерных обществ в зависимости от сфер их проявления и уровней безопасности.

Ключевые слова: фактор, детерминант, финансовая безопасность, акционерные общества, факторы обеспечения безопасности, уровни безопасности.

From the theoretical aspects the author considered the nature of concepts «factor» and «determinants». Depending on the impact on the safety of business entities it was highlighted the concept of «safety factors» and «disruptive factors». In the article there have been generalized and systematized factors of ensuring the financial security of joint stock companies depending on their appearing areas and levels of security.

Keywords: factor, determinants, financial security, joint stock companies, safety factors, level of security.

Постановка завдання. Формування системи забезпечення фінансової безпеки АТ потребує відокремлення та дослідження чинників (факторів, детермінантів), які визначають рівень їх фінансової безпеки. Саме це є джерелом пояснення передумов та змісту формування реального рівня фінансової безпеки, а також є основою для прогнозування вектору подальших дій і напрямів діяльності акціонерних товариств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем діяльності акціонерних товариств у тому чи іншому ракурсі здійснювали у своїх роботах О. Білорус, П. Гайдуцький, С. Глібоко, О. Жадан, І. Спасибо-Фатєєва, Я. Функ, І. Зятковський, І.І. Галієв, А.Б. Педько, Л.Є. Довгань, В.А. Євтушевський, Д.В. Задихайло та інші вчені. Проте переважна більшість праць присвячена проблемам корпоративного управ-

ління. Проблеми забезпечення фінансової та економічної безпеки акціонерних товариств досліджувалися вітчизняними науковцями В.І. Франчуком, І.П. Шульгою, Н.М. Давиденко. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених проблемам корпоративного управління та корпоративної безпеки, на сьогодні не існує єдиного підходу до систематизації чинників забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств.

Формування цілей статті. Основною метою є узагальнення та систематизація чинників забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств відповідно до рівнів безпеки та сфер їх прояву.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному розумінні «чинник» трактують як поняття, похідне від поняття «чинити», «діяти», «здійснювати певний вчинок, дію», тобто «те, що чинить, здійснює вплив, діюче». Серед синонімів цього поняття – поняття «фактор», «детермінант». Незважаючи на синонімічність термінів, між ними існують певні відмінності.

Фактор (від лат. *factor, facere*) означає причину, рушійну силу якого-небудь процесу, явища, яка визначає його характер або окремі риси. Великий тлумачний словник української мови трактує поняття фактор як умову, рушійну силу будь-якого процесу, явища; чинник [1, с. 1314]. Дещо відрізняється визначення, яке дається у Великому економічному словнику: фактор – це суттєва обставина в будь-якому явищі, процесі, вихідна складова будь-чого [2, с. 23]. Н.В. Тарасенко [3, с. 75] та З.Ф. Петряєва [4, с. 38] розглядають фактор як причину, рушійну силу будь-якого процесу або явища, яка визначає його характер або одну із основних ознак. О.А. Чемерис, Н.Г. Сидорчук розглядає фактор як причину, що зумовлює підвищення якогось явища, та підлягає корекції або регуляції у межах певного процесу [5, с. 55-57]. Отже, переважна більшість існуючих визначень є близькими за змістом та фактично мало чим відрізняються. Майже у всіх визначеннях фактор розглядається як умова; рушійна сила; чинник; причина; обставина.

Тим не менше, доречно наголосити на певних особливостях та відмінностях даної термінології. Як справедливо підкреслює Н.П.

Карачина [6, с. 115], фактор доцільно розглядати як потік відносно однорідних за змістовністю та природою фактів, які систематично впливають на об'єкт дослідження. Поряд із цим фактору протистоять умови – обставини або потік фактів, кількісна міра яких, як вважається, не здійснює (навіть локально) пропорційного впливу на результат. Вплив умов проявляється дискретно: або умови є і тоді є результат, або – у разі їх відсутності – відсутній і результат. Звідси фактори відповідають потоку фактів, тоді як умови відповідають постійним обставинам функціонування підприємства, а події – особливо значимим фактам.

Термін «детермінант» останніми роками все частіше зустрічається у публікаціях вітчизняних вчених і досить часто набуває різного значення при використанні його у сучасних реаліях наукових підходів, вчень, галузях економіки. У загальних рисах «детермінант» – це складова, компонент, визначник, причина, умова. Згідно тлумачного словника – це причина, що визначає виникнення явища [7, с. 238]. З позиції економічних явищ під ним розуміють чинник, який впливає на певний економічний процес; конкретні фактори, які породжують явище, обумовлюють його [8].

У цілому, детермінізм – загальнонаукове поняття та філософське вчення про причинність, закономірність, генетичний зв'язок, взаємодію і обумовленість усіх явищ і процесів, які відбуваються у світі [9, с. 11].

Враховуючи причинно-наслідковий зв'язок, який лежить в основі принципу детермінізму та виходячи з вищенаведених тлумачень вважаємо, що поняття «детермінант» є конкретною вибіркою факторів, прояв яких призвів до сучасного стану фінансової безпеки акціонерних товариств в Україні. Тобто з масиву різних факторів і чинників, які прямо чи опосередковано впливають на фінансову діяльність акціонерних товариств вибирається конкретний набір факторів, які мають найбільш суттєвий вплив на безпеку вітчизняних АТ. Іншими словами, можна сказати, що детермінант фінансової безпеки – це причина, яка найбільш суттєво посилює або послаблює рівень фінансової безпеки АТ.

Оскільки фактор може або сприяти, або стримувати протікання конкретного процесу, то говорять або про позитивний вплив (якщо дія фактору сприяє розвитку системи), або про негативний вплив фактору (якщо його дія стримує процес розвитку або повертає процес в сторону регресу). Тому з позиції безпекової теорії фактори з позитивним впливом доречно розглядати як «чинники забезпечення безпеки», а фактори з негативним впливом – як деструктивні чинники (ризики, загрози, виклики), які генерують небезпеку для розвитку підприємництва.

Залежно від сфер прояву фактори прийнято поділяти по відношенню до досліджуваного об'єкту на внутрішні (ендогенні) та зовнішні (екзогенні). Зовнішні фактори – це фактори, на які керівництво будь-якої організаційної структури не має прямого впливу, або має незначний опосередкований вплив. Ці фактори є загальними для всіх без винятку підприємницьких структур і складають основні умови для їх утворення, розвитку та безпечної діяльності в межах економіки держави чи регіону. Зовнішні фактори можуть бути глобальної дії (мега-рівень безпеки), макро-економічні (макро-рівень) та генеруватися на рівні регіону чи галузі (мезо-рівень). Їх доцільно також поділяти на фактори прямої і непрямой дії. Фактори прямого впливу здійснюють безпосередній вплив на організацію, форми і результати фінансової діяльності конкретного акціонерного товариства і формуються в процесі фінансових відносин з контрагентами з приводу фінансових операцій та угод [10, с. 202]. Непрямі фактори провокують зміни шляхом впливу на оточення суб'єкту підприємництва (державна фінансова політика, державне регулювання фінансової діяльності підприємств). На прояви непрямих зовнішніх факторів акціонерна компанія впливати не може і змушена до них пристосовуватися.

Внутрішні, або ендогенні, фактори є характеристиками самої корпоративної системи, її внутрішнього середовища. Ці фактори до певної міри є контрольованими з боку суб'єктів підприємництва. Вони визначаються результатом прийнятих управлінських рішень стосовно того, що необхідно зробити і хто відповідає за реалізацію цих

рішень. Загрози, які генеруються внутрішнім середовищем, пов'язані, зазвичай, з неадекватною фінансово-економічною політикою компаній, що призводить до неефективності в управлінні фінансами, а відтак – до зниження фінансової надійності та рівня фінансової безпеки акціонерних товариств. Серед внутрішніх факторів, на думку автора, доречно виділяти корпоративні та індивідуальні фактори.

В основу авторського дослідження чинників забезпечення фінансової безпеки АТ (а відповідно, і детермінантів) покладений підхід до їх систематизації відповідно до рівнів безпеки (мега-, макро-, мезо- та мікро-). Авторське представлення чинників відповідно до означених рівнів безпеки наведено у табл. 1.

Мега-рівень безпеки включає чинники, які забезпечують безпеку і стабільність на рівні міжнародних фінансових ринків, транснаціональних компаній (ТНК), великих міжнародних компаній та національних економік різних держав. Провідну роль тут відіграє інтернаціоналізація та глобалізація фінансової сфери.

На думку Нечипорук Л.В. [11, с. 281], інтернаціоналізація фінансової сфери розгортається на сучасному етапі за трьома основними напрямками:

1) інтернаціоналізація фінансових послуг з проникненням в економіку країн, що розвиваються, іноземних банків та інших фінансових установ;

2) зростання міжнародних потоків акціонерного капіталу, враховуючи прямі іноземні інвестиції, обсяг яких останнім часом був більше, ніж потоки боргових обов'язків;

3) посилення потоків боргових обов'язків, головними індикаторами яких є рівні процентних ставок і валютні курси. На думку дослідників [12, с. 443-444], глобальні фінанси стають відокремленим сектором світової економіки, що має більшу дохідність порівняно з реальним сектором, відволікає частину виробничого капіталу, створює віртуальні гроші та кредитні обов'язки.

Глобалізаційні процеси стали невід'ємною частиною економічного, фінансового, політичного, соціального розвитку як держав світу, так і їх окремих територій і

регіонів. Фінансова глобалізація, як підкреслює О.І. Барановський [13, с. 23], принесла значні економічні вигоди країнам, постачальникам і споживачам фінансових послуг, але при цьому змінила структуру ринків, створила нові ризики і поставила нові завдання перед суб'єктами ринків фінансових послуг.

Вплив глобальних чинників на фінансову безпеку вітчизняних акціонерних

товариств виявляється через діяльність транснаціональних банків і корпорацій, створення нових інвестиційних можливостей та існування потенційних загроз глобального ринку.

На макро-рівні фінансова безпека акціонерних товариств значною мірою залежить від рівня державного регулювання підприємницької діяльності, ефективності норма-

Таблиця 1

Чинники забезпечення фінансової безпеки вітчизняних акціонерних товариств

Рівень безпеки	Групи чинників		Перелік чинників
Мега-рівень	Зовнішні	Глобальні	Інтернаціоналізація та глобалізація фінансової сфери, безпека і стабільність міжнародних фінансових ринків.
Макро-рівень		Макроекономічні	Ефективність грошово-кредитної і бюджетно-податкової політики держави; стан розвитку страхового та фондового ринків; рівень капіталізації фондового ринку; рівень розвитку інфраструктури фінансових ринків; рівень тінізації економіки.
		Законодавчі та регуляторні	Стан та ефективність державного регулювання підприємницької діяльності, прозорість та послідовність державної політики, рівень стимулювання інноваційних та інвестиційних процесів у державі.
Мезо-рівень		Регіональні	Репутація регіону як сприятливого для ведення бізнесу; рівень економічного розвитку регіону та його інвестиційна привабливість; регіональна інфраструктура; криміналізація у сфері фінансових відносин; рівень кваліфікації управлінських кадрів у регіоні.
		Галузеві	Наявність інноваційних технологій; фінансовий стан та організація фінансових відносин з постачальниками і споживачами; стан суміжних і супутніх галузей.
Мікро-рівень		Внутрішні	Корпоративні
	Індивідуальні		Кваліфікація менеджерів та їх фаховий рівень; фінансові інтереси окремих учасників корпоративних відносин в АТ; лояльність персоналу до компанії.

Власна розробка автора

тивно-правового забезпечення, прозорості і послідовності державної політики. Рівень фінансової безпеки держави, її фінансові ресурси, суспільні потреби, рівень ВВП, сукупні попит і пропозиція формують макроекономічні чинники забезпечення фінансової безпеки суб'єктів підприємництва. Для суб'єктів підприємництва акціонерної форми господарювання важливими макроекономічними чинниками також є:

1) грошово-кредитна і бюджетно-податкова політики держави, які покликані сприяти забезпеченню стабільності у фінансовому та реальному секторах економіки;

2) стан розвитку страхового ринку, який створює необхідні умови для забезпечення майнової відповідальності, є необхідним елементом економіки держави, являється важливим елементом формування безпеки підприємництва. Крім того, переважна більшість страхових компаній в Україні функціонують у вигляді акціонерних товариств;

3) стан розвитку та рівень капіталізації фондового ринку, який значною мірою впливає на можливості емісійної й інвестиційної діяльності акціонерних товариств;

4) рівень розвитку інфраструктури фінансових ринків (фондових і валютних бірж, позабіржових торговельно-інформаційних систем, депозитарних та розрахунково-клірингових установ, платіжних систем, інформаційно-аналітичних систем, рейтингових агентств тощо);

5) рівень тінізації економіки, без обліку якого неможливо оцінити реальні економічні тенденції, розрахувати макроекономічні показники, що є основою прийняття рішень щодо проведення заходів державної соціально-економічної політики. По суті, тіньова економіка має об'єктивний характер, а тому існує в будь-яких економічних системах. Загрозливим же для національної економічної безпеки є граничне значення тіньової економічної діяльності з критичним рівнем 30% офіційного ВВП. Для суб'єктів підприємництва зростання рівня тіньової економіки несе в собі загрозу збільшення обсягів кримінальної діяльності, різновидом якої є рейдерство.

На мезо-рівні генеруються галузеві та регіональні чинники, які в силу своєї специфіки також впливають на фінансову безпеку

акціонерних товариств, що функціонують у даному регіоні чи належать до певної галузі. Галузеві чинники включають наявність інноваційних технологій, факторів виробництва, фінансовий стан постачальників і споживачів продукції, стан суміжних та супутніх галузей.

Важливе значення для стабільної роботи компаній мають регіональні чинники, які формують репутацію регіону як сприятливого для ведення бізнесу. До таких чинників можна віднести: географічне розташування регіону, його розміщення по відношенню до центру і кордонів країни; рівень економічного розвитку регіону та його інвестиційна привабливість; регіональна інфраструктура; криміналізація у сфері фінансових відносин; рівень кваліфікації управлінських кадрів у регіоні. Репутація регіону як сприятливого для ведення бізнесу збільшує можливості для росту бізнесу і створює передумови для зростання доходів, а відповідно позитивно впливає на рівень фінансової безпеки компанії.

Внутрішні фактори, зокрема рівень кваліфікації, освіченості та порядності персоналу акціонерних товариств, якість менеджменту та кадрового потенціалу є чи не найважливішими чинниками забезпечення їх фінансової безпеки. З іншого боку, такі корпоративні детермінанти, як організаційні принципи, корпоративна культура та цінності, рівень соціальної відповідальності корпорацій формують потужний базис для забезпечення стабільного розвитку та високого рівня фінансової безпеки акціонерного товариства.

У зв'язку з цим внутрішні фактори, на думку автора, доцільно ділити на дві групи – корпоративні та індивідуальні. Корпоративні чинники складаються з якісних, які кількісно оцінити не можна, та кількісних, до яких належать вартісні та відносні показники. Кількісні одночасно можуть виступати й індикаторами і чинниками забезпечення фінансової безпеки. Тобто, до прикладу, стабільний фінансовий стан є необхідною умовою і чинником забезпечення фінансової безпеки, водночас показники фінансового стану підприємства слугують й індикаторами та використовуються для визначення рівня фінансової безпеки суб'єкта підприємництва.

Кількісні чинники можна поділити також на чинники, які забезпечують безпеку окремих видів господарської діяльності суб'єкта підприємництва:

1) фактори операційної ефективності (темпи росту продаж, рентабельність продаж, операційний важіль);

2) фактори інвестиційної ефективності (ефективність реальних та фінансових інвестицій);

3) фактори фінансової ефективності (структура та вартість капіталу, фінансовий важіль, фінансова стійкість компанії).

Загалом, факторами ризику стосовно здійснення фінансово-господарської діяльності АТ є:

- конкуренти – в умовах зростаючої конкуренції акціонерному товариству може не вистачити ресурсів для збільшення своєї частки на ринку, що негативно позначиться на його операціях та прибутках;

- собівартість – ризик зростання витрат на підготовку виробництва, витрат на виробництво та збут продукції (робіт, послуг), що може призвести до зниження доходу акціонерного товариства;

- нестабільність фінансово-господарського стану АТ – акціонерне товариство може мати високий коефіцієнт співвідношення позикового до власного капіталу, а також проблеми з нестачею грошових коштів, необхідних для обслуговування боргу;

- ступінь зносу окремих основних фондів, що може бути одним з головних ризиків проведення фінансово-господарської діяльності АТ та має значний вплив на продуктивність праці. Знос основних засобів є стримуючим фактором у застосуванні новітніх технологій та підвищенні якості продукції в АТ;

- невиконання (або неналежне виконання) договорів з контрагентами, що генерує ризику, пов'язані із судовими проце-

сами. У ході звичайної діяльності АТ з боку контрагентів можуть висуватися позови, за якими можуть бути істотні збитки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, дослідження показало, що фінансова безпека суб'єктів господарювання акціонерної форми власності в сучасній економічній системі залежить від величезної кількості чинників, які генеруються як зовнішнім, так і внутрішнім фінансовим середовищем. Найбільш істотний вплив на безпечний розвиток акціонерних товариств, на думку автора, здійснюють якісні корпоративні фактори, серед яких найбільше значення мають: наявність чітко обґрунтованої фінансової стратегії (в її складі – стратегії фінансової безпеки компанії), належність до інтегрованої корпоративної структури, дивідендна політика. Правильна фінансова стратегія і дивідендна політика забезпечують баланс інтересів менеджменту і власників компанії, тобто попереджають виникнення корпоративних конфліктів всередині компанії. Належність до інтегрованої корпоративної структури забезпечує захист компанії від зовнішніх загроз, зокрема, від рейдерства у всіх його проявах (поглинання конкурентами, захоплення активів і т.д.). Тим не менш, існування великої кількості інших факторів викликає необхідність у кожному конкретному випадку розраховувати ступінь впливу того чи іншого фактора на рівень фінансової безпеки компанії. Своєчасне визначення найбільш впливових факторів дозволяє відвернути реальні і потенційні загрози і прогнозувати вектор подальших дій і напрямків діяльності акціонерного товариства з метою забезпечення стабільного фінансового розвитку. Особливості та специфіка використання кореляційно-регресійного аналізу і прогнозування для цих цілей можуть стати предметом подальших наукових досліджень.

Список літератури:

1. Великий тлумачний словник української мови / [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Петрун», 2002. – 1440 с. – ISBN 966-569-013-2.
2. Добровольська О.В. Класифікація факторів впливу на економічну стійкість підприємства / О.В. Добровольська // Інвестиції: практика та досвід. – 2007. – № 8. – С. 23-27.

3. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз. Навчальний посібник. – 4-те видання, стереотипне / Н.В. Тарасенко. – Львів: «Новий світ – 2000», 2006. – 344 с. – ISBN966-7827-31-3.
4. Петряєва З.Ф. Організація і методика економічного аналізу. Навчальний посібник. Ч. 1 / З.Ф. Петряєва, Г.Г. Хмеленко. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 308 с. – ISBN 978-966-676-245-3.
5. Черемис О.А. Категорійний аналіз поняття «фактор» у контексті вивчення проблеми підвищення рівня успішності майбутніх учителів математики / О.А. Черемис 5.01.2004 р. // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2004. – № 14. – С. 55-57.
6. Карачина Н.П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: дис... докт. екон. наук: 08.00.04 / Наталія Петрівна Карачина; [Вінницьк. нац. техн. унів-т]. – Вінниця, 2011. – 612 с.
7. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «Школа», 2008. – 1008 с.
8. Большой экономический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://big_economic_dictionary.academic.ru/
9. Баланда А.Л. Соціальні детермінанти національної безпеки України: теорія, методологія, практика: Автореф. дис... докт. екон. наук: 08.00.07 / А.Л. Баланда; Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. – Київ, 2008. – 38 с.
10. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И.А. Бланк – К.: Эльга, Ника – Центр, 2004. – 784 с.
11. Нечипорук Л.В. Посилення загроз фінансовій безпеці держави в умовах фінансової глобалізації / Л.В. Нечипорук // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 281-298.
12. Анилионис Г.П. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 676 с.
13. Барановський О.І. Фінансові кризи: передумови, наслідки і шляхи запобігання: Монографія / О.І. Барановський – К.: КНТЕУ, 2009. – 754 с.